

לזכר אברהם יוסף שטיבל

מאת
דניאל פרסקי

א

באותו יום ג', כ"א באלול, תש"ו (17 בספטמבר, 1946) תוך כדי השבוע האחרון לקץ החולין, אחר הלווייתו של אברהם יוסף שטיבל, עת נתכנסו לכנסיות בחוף אנשי-שלומנו, סופרים, מורים ועסקנים עברים, היינו אומרים איש לרעהו: „אין לנו שטיבל שני, כן, רבותי, זו היתה תמצית סאבנו. אהה, כי לא זכינו, אם נרחש פעם גם ונתקיים סוף-סוף חלומנו המתוק, חלום רחוק ולא-ייאמן שדוד טרישמאן בכתב מאת העורך שלו בגליון האחרון של שבוענו „הדור“ נתן לו ניב-שפתים פלפן עז וברור: התגלות גיב גדול, אשר יקדיש כסף-תועפות להרמת ספרותנו — והנה ססק לעינינו הנס הזה ומי יודע אם יישגה עוד בימינו...“

בצמח הנופצה השטיבלית בלבד גרם לנו בראשיתו הרבה קורת-ירוח והסיפוקנס — עד שעתה בהיעדרו נאמן צערנו וצורב מאוד. עלינו המכתבים הפרטיים, שהספיקו כבר להתקבל מארץ ישראל, וכן מתוך מאמר-ההספד הראשונים בעתונים שם, הרי אנו שומעים קול-נבאים אחד: צד מאוד, פי האיש הזה היחיד המיוחד הלך מאתנו בדמי-ימיו...

אָמנם בימים האלה, עת סגתה רשגשגה הספרות העברית במקום-החיות למעלה-ראש עד כדי המיכסה העצומה הענקית של אלה ספרים לשנה, אין מפעלו של שטיבל נראה עוד פליך בפיר. אולם אנו בזמן התבלותו הפתאומית לפני כשלושים שנה בעיר מוסקבה, בשנת 1917, לא היה קץ לשמחתנו כאשר הוחלה בכת-אחה האקופה הנדשה היותר מזהירה בכל תולדות פעולותינו הספרותיות, זכותו של שטיבל לא תימח ולא תפוג לעולם, כי הוא היה הראשון, שהביס מעוף ותנופה כל-יך אדירים

לתוך מי ספרותנו עד שהלכו ונמשכן בכוח-כוחו גם לאחר שרפתה עבודתו בנדון שלנו. עצמת דחיפתו מורגשת עד היום הזה — ועוד תורגש זמן רב.

ולכן אין הבדל בדבר אם בעשר השנים האחרונות בָּהָה הפסקה גמורה בהוצאת שטיבל — ולוא גם נתחלשה בגיריורק אפילו ביתר עוז מאשר עד כה (בגון: „התקופה“ ועוד איוו ספרים). שוב אין זה חשוב הווה שלה בעינינו. מה שחשוב לנו עד מאוד הוא מה שהסניא שטיבל את פעלו ההיסטורי בתור מי שהוציא את ספרותנו אל המרחב, אל האוניברסאליות, אל התפיסה המרובה, אל היצירה העולמית. את שלו עשה בשעתו במידה שלא היתה לנו כמותה — וכזה הרָאָה את הדרך להוצאות ספרים כאלה (עם עובדי, מוסד ביאליק, ועוד), העולות כבר לא-יָעוּרֹן בריבוי הכמות אפילו על גסיונו ורבה-ממדים של שטיבל. בשלושה דרכים היה בעצם חידושו של האיש הזה.

ראשונה במאות התרגומים מלשונות לועזיות, גם קודם-לכן צעשו גסיונות קלושים ובלתי-נפסקים (ביחוד עלידי, תושיה“ בווארשה) להדפיס מוזן לזמן ספרים מחורגמים. אך מעטים היו ונעז יכתבם. והנה בא שטיבל ופרסם רשימת של מאות ספרים ממבחר סופרי-המופת העולמיים. הרשימות בשוהן לעצמן תהיינו את עינינו ולבנו אחה. איוו עשירות! איוו גדלות!

שנית: המאסף רבה-כמות ורבה-איכות „התקופה“ שנעשה כבר לנכסי צאן-ברזל בספרותנו. היו לנו גם עד עַן קבצים עבד הכרס (בעין: „האסידי“ של סוקולוב ו-כנסת ישראל של שפיר). אולם תכופות כזו ורציפות כזו לא היו לנו כלל. זהו המאסף היחיד אצלנו, המונה שלושים פרקים מלאים ונדושים מפרי עטם של טובי סופרינו הוותיקים והצעירים אחה.

שלישית: העסקתם של עשרות מסופרינו בעבודה קבועה ומתמידה לשם הוצאת סביבל. שכר-סופרים הגון כזה לא ידעה ספרותנו לפני כן. בקנה-מידה רחב וביד פתוחה הועמדו עובדים ספרותיים במקומות שונים ובארצות שונות להקדיש את כשרונם וזמנם לשם „הוצאה“ פרטית זו בתנאים נוחים וטובים.

אפשר להניח בוודאות, כי איש (כלומר: אברהם יוסף שטיבל, וי. ה. ברנר בעלה עליו את הכתוב: „וכל אשר לא יש יתן בעד נפשו“, איוב ב, ד) זה נעשה כבר בחייו בבחינת סמל, כי העד כהוויתו בלבד את האהבה הבורעת לספרות העברית אין כל ספק. כהווייתו, פי כמה מן הקוראים העבריים והנאמנים הראים את כל עולמם הפרטי בחוות השפה העברית, היו מקריבים את כל כספם לפריחת ספרותנו. לא פעם אָמר וכתב אלי שטיבל, פי לוא נתעשרתי, הייתי עושה יותר ממנו. אולם אמת זו נכונה לא רק לגבי עצמי, אלא גם לגבי רוב שלומי אמוני לשוננו. והנה הכרה רגילה זו בלב אנשים אשר כמונו מצאָה את ההד היותר חוק וגם את היכולת החמרת היותר מרובה אצל המנות היקר הזה — ובמובן זה היה בא-כוחם של כולנו. הוא כבא את הביטוי היותר ממשי והיותר פעיל למסירותנו האיך-סופית בעד משאָת-נפשנו הספרותית.

בוודאי ובוודאי היו גדי-כרספרות לפנינו, בימיו וגם — נקוות לה — אחריו. די להזכיר שמות בגון: קלמן ווייסצק (תומך „השלוח“ ועוד), פטר שווייצר (עוזר לספרי „קדימה“ של ההסתדרות העברית באמריקה, וכן מוציא-לאור את המלון האנגלי-העברי של קויפמאן-אפרת-סילקינג), ישראל מץ (בעל „ספרי המופת בלתי-רשפ גבוהים“, קרן מץ“ לסופרים עברים ולמשפחותיהם), הלל לאטר פולסקי, לואיס לכד (אבי הפרטים הספרותיים בשתי לשונותינו) ואולי עוד מתירמספר. אפס מה הם כולם וכדומה להם לעומת שטיבל האחה, אשר זל הון גפרו בן שני מיליונים דולא הוציא לאור למעלה מ-שמונה מאות ספרים עבריים... ומה שנעלה יותר ומכריע יותר בעינינו הוא הדבר, פי יש בעצם הפרש יסודי בין אותם הגדיבים ובין שטיבל. הללו הם מיציטטים, התורמים לסוכת דבר הנתרן, לדעתם, לעם ולתרבותו.

כשם שיש גותנים סכומים הוגנים לציוניות, לארץ־ישראל, להצלה לצדקה, לחינוך — כך יש מהם, אף כי, לדאבונו, מעטים מן המעטים, הנותנים גם לספרותנו. הם עושים את חובתם, משתדלים בהוגם — והכל.

לא כן היה אִישׁ. מי שהביר אותו מקרוב הוא יודע, כי הבינוי „מצינאט“ היה לו לזרא — ולפרקים גם לזוועה. בעיניו היה זה בבחינת „גידוף“. ואכן צדק, כי בעצם לא תרם לשום עסקן או מוסד ולא נתן למישהוא או למשהוא (וזהו ההבדל, אגב, בין „משהיר“ דבר מועט ובין „מה־שהוא“ כל דבר שהוא). הלא הוא גופו יסד את ה„עסקי“ וניהל אותו בעצמו, השקיע בו כספים ופעל הפל עליפי תבניתו הפרטית ללא מרות ציבורית.

וללא צורך למסור דין־חשבון על מעשיו.

שטיבל ראה זכות לעצמו במה שהיה מוציא־לאור, ואפילו כאן ביד המסתורית של הוצאת־הספרים שלו לא סמך על אחרים באופן שיכול היה לעמוד מרוחק. לא ירבותי, לא כך היה האִישׁ הזה. כל דבר כפסן וכגדול, פעיקר וכספל גרם לו קורת־רוח ונתן לו טי־קנפוש. אפילו בין המוציא־לאור המקצועיים המסתוריים (בלי מרכאות כפולות) לא תמצאו „ביבליית“ כמו המנוח המדובר, שדאג לכל בורג ויתן והתעניין בכל העניינים היותר פגוטים. כנראה, הטיפול בכל הפרטים ופרטיה־פרטים בהוצאת שטיבל היה הכרח נפשי לו, שימש חוויה עמוקה בחייו האישיים.

וכאן אנחנו מגיעים אל מקום־התורה של המנוח. פליכך היה שטוף במוסדו ילד־שעשועיו עד שלא הסתפק רק בתפקידו בתור מוציא־לאור בשפת־גשמתו. לא ידו היתה גם בעריכה. תמנה אם יש בקרה שני אפילו אצל אומות־העולם (אצלו בוודאי אין), שאינו הוצאת־ספרים מעולה תחליף. פליכך הרבה את „תור“ העורכים כמו הוצאת־שטיבל, שעסקו בה מיום הווסדה ועד היום (נקווה, כי תימשך עוד). העורכים האלה: דוד פרישמאן, יעקב בקן, פ. לאחובי, יעקב פיינמאן, שאול טשרניחובסקי, בן־ציון כץ, ד"ר ש. ראביצ'ביץ, י. ה. ברקוביץ, מתיהו שהם, ד"ר מנחם שטיין, אהרן צייטליץ, יצחק זילברשלאג. שנים־עשר עורכים במשך שלושים שנה לא רצופות (שהרי כעבור חצי התקופה הזאת נשתתקה העבודה לגמרי). אגמם היו קצת סיבות צדדיות (גודדים

ממדינה למדינה ומות פרישמאן, טשרניחובסקי, שוהם ושייץ), ברם העובדה במקומה עומדת. והעובדה היא, כי שטיבל התערב בכל פרטי פעולותיהם של עורכיו — ומכאן יצאו „סכסוכים“ ו„מבוכות“ ו„אִרה־בנות“ בינו ובינם ובין הסופרים.

ג

סוד גלוי הוא, כי שטיבל „הסתבך“ עם אחדים מסובי סופרינו. ואם תשאלו: הא כיצד? עברי נפלא אשר כמותו ואדם אציל הגפס מבני־העליה, אשר כל יצעו־וכל חפצו עלי אדמות היו העשרת ספרותנו והרחבתה — היאך בכלל אפשר לָרֵם גישלנו להתרעם עליו? אך התשובה היא פשוטה: מרוב אהבה חסא לפעמים, אהבתו לעצם העבודה והמעשה למען שפתנו גרמה לו, כי לא הניח לעורכיו לעשות ולהכין שום דבר כפלי הימלך בו. זה היה ראש־תענוגיו בעולם הזה: לבוא כדברים עם סופרים, להמוק מהם תיבורים במקור או בתרגום, להחליף אתם מכתבים, להציץ אליהם סלגראמות, לתבוע מהם עבודה, לזרום, לעוררם, לדפוק בהם. זו היתה אחת מ„חולשותיו“ ואולי „חולשתו“ העיקרית. לפעמים קרובות עשה את ההיפך מרובו העורכים. בכלל ראה את עצמו כאדון גם בתחומי העריכה ושימה היתה עליו לדעת את הכלל לחוות את דעתו על הפל, לקרוא את כל כתביהיד והחומר הספרותי המתקבל. תבינו מאליכם, כי בתנאים כאלה אי־אפשר היה להימנע מכפילות וכגידורים וממצבים משגים.

כמובן, הגז כך שטיבל מרוב תמימות ומסירות. לא אחת ולא שנים כבר העירו את אָזנו על מנהגיו ולה אלה אף פעם שצחו „סיבוכים“ ו„צרות“ — והוא, בשלו. פשוט, היה מוכרח לעשות כל אכמולם כל היה יכול להבליג על „חולשותיו“ אלה, שהסבו לו רוב נחת. אלא שסאן יש הבול: רוב הסופרים שנוקרו למפעלי שטיבל, סלחו לו והבינו לרוחו, כי לא, חסידולום, מרועלב ומחפץ־השתררות היה שטוף עד אִךְ־שיעור בענייני־המערכת שעמדו בחוץ לרשותו, אלא אדרבה ואדרבה, מפני מקורות עברית וצי־און לחזור לסתרי היצירה העברית. אולם אחדים מסופרינו, אשר עבדו למענו, יש אשר נרגנו מה ושם. אולי יתעשתו כעת כאשר יסקרו את החיון הגהוד הזה ממרחקי הזמן והמקום...

יש אומרים, כי מצא בזה מעין תחליף ליצר הבחיבה, שבער בלבו — ולא בא על מלוא־סיפוקו. אכן היה שטיבל סופר וגם פרסם בימי הלזו לא מעט דברים בעברית ובאדיית. היה משתתף ברשימות קצרות ותוחכות בשבועון „בדרך“ (וארשה), „הצפירה“ (שם), „עולמנו“ (שם), „הדואר“ (רק פעם אחת ב„התקופה“ שלו) ועוד. וכן היה מדפיס מאמרים כלכליים רבים בשבועון האידי „האנדעל־בלאט“, שיצא מסעם היומון „היינט“ בווארשה. מלבד מה שהדפיס מפרדעטו, עזב בכתובים. צר רק, כי שאִיפתו הישנה לראות דבריו מקובצים בספר לא יצאָה אל הפועל בחייו — ומסתמא תגשם פעת לאחר פטירתו.

אפשר שהיה כשרונו הספרותי מתפתח יותר אילו לא היה שקוע פליכך גם בעסקיו המרובים והמצליחים וגם בעסקיו האידיליים בהוצאת שטיבל. אפס עלינו לזכור, כי לרוב יקרה, כי סופרים הם מוציא־לאור ומוציא־לאור הם סופרים. סוקי־טוף כקור אחד לשתי המלאכות האלה. והמקור האחד והמיוחד בלב שטיבל גם ליזמתו הספרותית וגם לכתיבתו הספרותית — היא דבקתו הסהורה והקדושה בלשוננו הלאומית היא לשון חמדתו בעודו ועד גניעתו.

הנה עתה בעינינו על קברו הרענן חלילה לנו משכוח גם את זכיונתו הגדולות בתור „עורך“ (או ידימינו של עורך). הוא היה בחוגן בחושיותי הלהות כשרונות חדשים וצעירים. כמוכן, משך אל מפעליו את גדולי סופרינו, שפיבד העריץ אותם בדרך כלל — והאדרים מהם (כפצן ברודישעבסקי, למשל) היה מסור עד פלות הנפש היש. אפס ביחוד שם לב אל הכוחות הרעניים. כשמצא או נדמה לו שמצא מתחיל אשר זה החלה נוצחו לצמות — לא הרפה ממנו. ויש להודות, כי לא היה מאיץ ומסתרב כפונה. לא חס על כסף וטרחה ועל שום אמצעים לתחבולות ובלבד שיקרבו ליצירה כפרותית תחת נפיו. וכן כאשר גודע לשטיבל, כי אחד הסופרים האידים מיטיב לכתוב עברית — היה מגיט את כל כלי־זינו, כדי לקנות לבלו לשפתנו.

ועוד אחת תימצא בה. כאשר הפסיד בעסקיו — לא הצטער הרבה, וגם כאשר התעשר — לא שמח הרבה. בכלל היה בעיניו ממון נוטה להלך־נפש פילוטופי. ואם הצטער באמת ושמח באמת

בכל בודש שלום. בכל ימי חיינו — זהו המצב האמתי לנו
ולשמו המצויים היה לנו דבר אחד. זהו ולא אחר: העלייה
החדשה בבני ספרד. ההצלחה והשליטה בעניני העדה
העברית. כן היה שרשרתנו.

האיש שיביל בה בשביל:

עליו לחשוב כי לא היה קום רגל ובידו כל המידה
ובקורו ידו. כי שיפוט היה ארשת הענינה ובקורת
לכאנו של דבר ראינו את לשכת נשוא לוחם ביד הספר זמן.
כונן שינוי ושינוי ושינוי של אומות: וישנו! סגפנו
תפשו בה סוכן לודני והתחייבם והתבוננו המניין אבל גם
הבינאמרה והתבוננו של עליה להסביר אתו בפרסום האמית
האשית כל היה בן חסד. אחר ר' יהודה ליבוב בעיניה
הוארץ שבפולין היה בחסדו המיוסס והמקורב. תורה הרבי.
גם העני הקטן אחרים יוסף היה כמו כעס בעני. והסודותיו
סמכה בזמן של המצח כל ימי חייו. לפי כעני כעני לא יכול
להקדים ללא רבי. ואשר היה ידיו רבי בקרב סופרים.
היה ידיו לא ובהתחלה לפני ללא ידיו וימים הוא היה
בזמן להקדים לו את הכל. וכן ובהתחלה היה כעני ומכאן
על לשנים — עז שבנו רבי יהודה. וכן החליף את השם בחוש
הרבינו. אחריו לאשה כעני לא היה. וצבאי בעליו הרחמי.
בכל פעם הקים לו קום ארלי — עז ששבו אותו וכעני ארלי
אחר. היה קום בהתחלה ובקבל עליוקה הפענה אשית. אך לא
לארדית.

עז בנה מזל כוח מדהימה (גרסא דקויא) וביחוד
קריאה ראשונה. זהו מוכח בקרב עובדי אמת בשחר ימי
לחיותו של שיביל: כשהיה בארץ קטנה לו פעם אחר
באנה — ספר יפה בחינתו ודברו. וזאל ידועה מה גיאורו
אלוה. ובעד קרא אותו בתחבובת וכעני למד אותו עליו.
זהו הספר הזה לא פג כלבו עז עולם. וכן וזה את התורם
זהו פרישכאן —) כי שעתה להיות הרבי הראשון שלו כאשר
עז ידיו לוארשה ופיה החליף שם את בנייהסטים שלו
בבנים. אשכנזים. כי יודע נתיב תורתו. כיון שזה היה הספר

החילוני הראשון. שברא אותו עזי התבוננותו. כי נקשה
בשני בשנה שסבה יק בכלל את האשית כזו הרחמי. נספה
לכך פולמוס הארמיות להיות אסיר חובה. אשר לביא
בשרים רבים לעין עז בנה היה שיביל במדינתו. מולו זו
עז חזקה בהו את ההבסרות והתפרסם והבלתיפולגות
לעברית. שעתה לקינו הפרס הזהו חסד עליו בן הערש
עז הקבר.

גם כשהתבוננו והבסרות המבוננים הנקודות בו מלכותו
בקשר עם לשוננו הארמית. בשניה בתורשיה אוכל יוסף
זהו ביהו שבו המבסר. שעתה עז קש בוארשה וכוכבו
אשית העיניה לשם תרשת בנפשות. כי העניק כעני ידיו
הקסיפה את התבוננו ופה את חסדו אשכנזי כעני.
שכנס לעזו ידיו כישור קרב והלכות באמריקה וקאמרה
וקובה — תליות של חבנות בכל בית קשבעות. וכן לעז
וכן נודע לו. כי החסדים והתחיים בוארשה סקלים עז כעני
באמריקה רק ודן במונה. ובכן שלה גם הפעם כעני עברי
אל העמיד הרמי בוארשינסק להתקין את כעניוהם של
העבונים הפורסים באמריקה. לא עבר וכן רב וקבל השונות
באת שיפוטם האשית למסור חתומה.
האי לכו של חבנות מה רבה היה קנאותו העברית
של האיש הזה — קאתה כעניוהם לטורנות וסופן עזר חסד
הפרייה ספרותו. אמרו אשר תאמרו: זהו הישר בודיו —
עברית מחלטה וקצונות.

ה

כשם שהיה אסיר תורה בן היה בעלכופון ואיש החובת. הוא
לא היה מעני סכנו מסוג על. לא איכפת לו. יעני אחרים —
ואני אמרתי. לא בן היה המנות לא יכול היה לעבוד כחוק
ולפרוש מן הציבור וכן המצוות. אך בא לוארשה יחול לעשות
שאי בלאות בדתאמת: לבלוע סמים עבירים לכמה — וגם
לסיע ביד עזרי ספרותו. אמרתי עליו. כי היה אנו כעניוהם
החומיים הראשונים של המעורר וקול ברע: המודים אמת
על החומים ועזו את כל קרבו. הוא השתל בפני המבורה האר
יהו בוארשה שלא העניב את תרבותו. המעורר. המענות מלוד

הן. הוא החליט את חסדו. היה בפק ספרים עבירים ועז
העובדה בן ספריו לעדה העברית. ביחוד היה כעניו קונו
כל ספר עברי. ויש בפרסותיו והתבוננותו שחכן כעניו בנות
כוכב בנות עזר. וכיוון שהיה קורא ביהו. הרביס מחסר
בספרים חדשים. וכן נשבע בספר לבו: אם יחיי הו אחרים
את גבולו — קים ששן לספרותו. הוא שברעו קים במלוא
שליפותו.

בהקופה היא בחפש השנים התבוננות לפני המלכות
הראשונה היה בכל שנה בא לאמריקה לשם המסארהבון שלו —
יבונותהספרים החדקה בזמן ההוא של ש. הדוקטוראן ברונו
אמאל שבנדאק נקרבנו הודית העשית ידועה עז אחרים
יפה. שיבו לוארשה היה כעניו על כעניס ארלי. כדור
היה שיביל אחר עז סאד לתרבות בשלוח אמנות למסור
ועביות. אכנס אחריו התכופות היו קדנות אך ענינות בשמות
היה כעניו על כל העניס בספרותו ועל כל העניס לתרבות
בלויה אמת שלח אלי אמת לאמר: בעולם ספרותו המית
לאבוננו. שודרת חסידה. וגננו בעני עז למי היה כעניו.
כן. רבותו לא היה קום בינו. בעלית קריות. הם
היה בודיו בדתו — און פחה אם מוארשינו את
אשה או לאתהקדש. ספרתו החולל בלבו. כעולם לא היה
שלו. הוא חי כל דבר בכל הודיו. בעל ימים עזים איבוליס
בתחלים וקאפריסות משונות. ככאן גם החיפון המהירות
בעניו. און לו פנאי לחכות. יש למסור לעני שפניו וכן
דש בחוקה כאת העורבים הספרים העובדים אשר היה לו
לחזר לחולל הרבה אך העיקר הוא של לחיות. כי. לכל
החלים שהקופה בך לרא מוכרחת להופיע לראש השנה
השני — והתבות הזה גכל את בשרו. אינו ידע אם בזה חיה
אלה שכלן על בים החמישי. ארבעה ימים לפני מותו. לפי
שלא ידברו אנו למעלה מסנה. ושעתה זו היה כל כך לבית
אינו מבקש. אלא תובע ממני לסייע בידו בתחש. הקופה. כד
כן מסר לי את חלומותיו המהירים על מביות רבות של חסד
הרבות שיביל ועז מפעלים השונים. אחר כך היותו. בזה
אין דמיון. עלמהב של מוכח בראש התרבות העברית.